LUND UNIVERSITY

Hjältereportern – målet för reporterns resa

Jarlbrink, Johan

Published in:
Rig

2006

Link to publication

Citation for published version (APA):
Jarlbrink, J. (2006). Hjältereportern – målet för reporterns resa. *Rig*, *89*(2), 85-94.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 19. Dec. 2025

Hjältereportern – målet för reporterns resa

Johan Jarlbrink

Enligt en välbekant formulering är målet för många resor inte en slutdestination eller en förflyttning i geografin utan möjligheten för resenären att ”finna sitt sanna jag”. Den som lämnar sitt vardagliga sammanhang och möter nya ansikten får syn på sin egen olikhet och står mer fri att utforska den egna personen och viljan, är väl tanken.

Den polske reportern Ryszard Kapuscinski är inne på samma linje: ”Hans viktigaste budskap är att man måste resa, och man måste möta Den andre, det är bara genom Den andre man kan hitta sanningen om sig själv” (*SvD* 16/3 2006). Kapuscinski har själv världen som arbetsplats. Sedan 1950-talet har han gjort en mängd reportageresor runt om i världen, till Afrika, Sydamerika, Sovjetunionen osv. Bland journalister anses han vara en av de främsta. Detta märktes inte minst när hans senaste bok, *På resa med Herodotos,* lanserades i Sverige våren 2006. Han har kallats ”världens bästa utrikeskorrespondent”, skriver *SvD* (16/3 2006). I tidningen *Journalisten* omtalas han som ”myt och mästare”, eller helt enkelt som ”en bra reporter” (nr 8 2006).

Kapuscinski representerar en yrkesgrupp som varit flitiga resenärer under de senaste hundra, hundrafemtio åren. Reportrar, korrespondenter och tidningsskrivare av olika slag har ofta förknippats med resor, gärna till exotiska och farliga platser, helst med strapatser och äventyr som ständiga följeslagare. Även om den stillasittande reportern säkert dominerat på de flesta tidningsredaktioner, så har bilden av reportern ofta varit den av en person som ständigt är på väg någonstans, alltid på nyhetsjakt. Frågan här är hur dessa resenärer har funnit ”sanningen om sig själv”, och vad de då har funnit. Att döma av många reseskildringar är det just den egna personligheten och identiteten som reporter som tycks ha varit den centrala destinationen för många resande reportrar. Hur framställer den resande reportern sig själv i sina reportage, reseböcker, memoarer etc.? Hur representeras den resande reportern i andra sammanhang, i skönlitteratur, film och andra framställningar? Och hur förhåller sig olika berättelser om resande reportrar till varandra? Syftet här är att göra några historiska nedslag bland reportrar som liksom Kapuscinski har lyfts fram och hyllats som föredömen av sin samtid.[1]

Ulf Hannerz har i *Foreign News: Exploring the World of Foreign Correspondents* (2004) intervjuat ett 70-tal korrespondenter med säte i bl.a. Jerusalem, Johannesburg, Kapstaden och Tokyo (Hannerz 2004: 6). Hannerz är intresserad av korrespondenternas roll i en globaliserad värld, hur deras arbetsförhållanden ser ut, deras karriärvägar etc. Inledningsvis noteras att filmer som *Foreign Correspondent* (1940), *The Year of Living Dangerously* (1982), *Killing Fields* (1984) och *Salvador* (1986) har haft ett stort inflytande över hur vi föreställer oss bilden av utrikeskorrespondenten. Dessa bilder tycks också ha smittat av sig

till flera självbiografiska skildringar av aktiva eller tidigare korrespondenter – vilket gör att deras trovärdighet kan ifrågasättas:

> the authors of some of these writings are a bit inclined to dwell on the adventures and dangers that are certainly prominent in the public image of foreign correspondents (as in the movies just mentioned), saying less about routine practices (Hannerz 2004: 12).

Det är framförallt vardagsrutinen som Hannerz vill komma åt och äventyret är ur det perspektivet något som förvränger och måste skalas av innan man kommer åt den verkliga situationen. Detta är säkert rimligt på flera sätt, men det är ändå synd att så få har tagit dessa representationer på allvar. Det kan inte vara utan betydelse att så mycket av journalistiken och berättelserna om journalister faktiskt handlar om äventyr och hjältemod. Det jag vill argumentera för i denna artikel är att äventyret och de ständigt hotande farorna är en central del både i populärkulturella representationer av resande reportrar och i dessa reportrars egen självbild – och att de därför har betydelse också för hur publiken föreställer sig att en reporter ska vara.

Arne Melberg urskiljer olika resenärstyper i sin *Resa och skriva: En guide till den moderna reselitteraturen* (2005). Melberg skiljer på vittnet, turisten, profeten, flanören, upptäckaren och emigranten (2005: 27ff). Han skriver inledningsvis att han inte intresserar sig för ”den utpräglade journalistiken” (2005: 9) – men räknar tydligen inte Ryszard Kapuscinski och Åsne Seierstad dit, dem har han nämligen med. Idealtyperna vittnet och upptäckaren tycks passa bäst in på resande reportrar. De söker det som ingen tidigare sett och rör sig därför ofta i det okända främmande. Melberg noterar att många djungel-, is- och ökenvandringar har skildrats som sport, där geografin blir något som måste besegras. Detta förstärks genom att resenärerna gärna framträder i ensamhet och skriver i presens och jagform. Berättelsen om den manlige upptäckarens bravader är en inarbetad genre åtminstone sedan Marco Polo. Hjälten i dessa berättelser är ”den som genomför sin upptäcktsresa trots motstånd från natur, infödingar, och hopplösa omständigheter” (Melberg 2005: 219). 1800- och 1900-talens resande reportrar har således en etablerad resekultur att knyta an till.

En poäng med att studera hur de resande reportrarna har upplevt och framställt sin egen roll är att detta kan säga något om reportrarnas strategier för att erhålla legitimitet och för att framstå som trovärdiga. Ansatsen har flera beröringspunkter med bl.a. forskningen om vetenskapen och vetenskapsmannen i offentligheten – t.ex. Sven Widmalms studier av Uppsalafysiken (2001) och The Svedberg (2004). Widmalm skriver att hans utgångspunkt är att ”den enskilde forskaren i media framträder som en metaforisk representant för Vetenskapen, och att vetenskapens trovärdighet förknippas med forskarens trovärdighet” (Widmalm 2004: 109). Reportern kan betraktas på ett liknande sätt. Reportern kan sägas representera inte bara ett vidare reporterkollektiv utan också massmedierna som institution. Reporterns trovärdighet bidrar därmed inte bara till att göra det enskilda reportaget trovärdigt utan också till att stärka trovärdigheten hos massmedierna i stort. Precis som vetenskapen är massmedierna, som Patrik Lundell menar, beroende av att övertyga om sin egen trovärdighet för att bevara sina positioner i samhället (Lundell 2005: 164f). Ett sätt att studera hur detta går till i praktiken är att undersöka hur massmediernas företrädare har framställt sig själva – i det här fallet de resande reportrarna.

På resa med Henry Morton Stanley och Nellie Bly

Henry Morton Stanley (1841–1904) har nämnts som den förste reportern som blev känd som just reporter. Stanley var varken politiker eller skönlitterär författare, och även om han med tiden blev alltmer av en upp-

täcktsresenär med forskningsambitioner var det som tidningsman han gjorde sig ett namn. (Chalaby 1996: 308) Hans resor i Asien och framförallt i Afrika för *New York Heralds* räkning väckte uppmärksamhet över hela världen. Stanleys bok *How I found Livingstone* från 1872 kom redan året efter i en svensk översättning och tio år senare i en billighetsupplaga. Den följdes av en lång rad skrifter i samma stil: *Genom de svartas verldsdel* (1878), *Hos negrerna* (1882), en bearbetning för ungdom, *I det mörkaste Afrika* (1890), samt biografier som Bernhard Lagus *Henry M. Stanley och hans första forskningsfärder i det inre Afrika* (1889) och Arthur Montefiores *Henry M. Stanley, Afrika-forskaren* (1890). Både personen Stanley och hans skildringar blev omskrivna och omtyckta. Om boken *I det mörkaste Afrika* hette det t.ex. att ”den är en af de mest intressanta och läsvärdaste, som någonsin lemnat pressen” (*GP* 5/7 1890).

Att han reste i egenskap av reporter framhävs i bl.a. *Huru jag fann Livingstone*. Berättelsen börjar med att Stanley kallas till Heraldredaktören James Gordon Bennetts kontor i Paris och där får ordern ”*tag reda på Livingstone!*” – den skotske missionären och upptäcktsresenären som troddes befinna sig i hjärtat av Afrika men som inte hörts av på länge. Stanley tvekar inte, han är beredd att omedelbart ta tag i projektet och göra sin plikt som tidningsman.

> Men en publicist i min ställning måste finna sig i att lida. Likt gladiatorn på arenan måste han vara rustad till striden. Minsta tvekan, minsta feghet, och han är förlorad. Gladiatorn möter svärdet som är slipadt för hans bröst – den flygande korrespondenten eller omkringflackande referenten möter den befallning som kanske skickar honom till hans förderf. Till striden eller till festen – är den alltid densamma: ”Gör er i ordning och res!” (Stanley 1873: 1f).

Det som oroar honom mest är vad det hela kommer att kosta. Bennett lugnar honom genast: ”Jag vill att det [dagbladet *New York Herald*] ska meddela allt nytt som kan vara av intresse för verlden, sak samma hvad det kostar” (Stanley 1873: 3).

Skildringen av hur han tar sig från Zanzibar till Tanganyikasjön i sökandet efter Livingstone är full av strapatser och umbäranden. Det var ofta dessa som uppmärksammades i de många artiklarna om hans böcker och resor. Historikern Joseph J. Mathews har beskrivit den anda som präglade tiden som ”the spirit of adventure”, en äventyrslystnad till vilken bl.a. författare som Rudyard Kipling och Jules Verne bidrog (Mathews 1955: 145). I svenska tidningar berömdes Stanley för sin handlingskraft och sitt mod att vandra ”genom ändlösa svarta skogar” och förmågan att utstå ”fruktansvärda lidanden” (*GP* 4/2 1890; *Aftonbladet* 3/7 1890). Det som slår en sentida läsare är snarare det lidande som Stanley utsätter andra för och det förakt han visar för lokalbefolkningen. I England diskuterades detta en del i samtiden, men i svenska tidningar är det inte särskilt framträdande. (Se vidare Driver 1991: 134-166.) Vanligare då att hans resor förklaras ha ”bokstavligen öppnat för den europeiska civilisationens framträngande och eröfrande ljusmakt” (*GP* 9/5 1890). På ett självklart sätt är det den store erövraren, Stanley själv, som står i centrum. Han kallas och kallar sig *bana mkuba*, ”den store husbonden”. I ”New York Herald-expeditionen” som sökte efter Livingstone hade han hela 192 medhjälpare till sitt förfogande, och vissa stunder blev han till och med buren liggande i en hängmatta. Ändå handlar historien om hur *jag* fann Livingstone, vilket understryks av den konsekvent använda jag-formen. Och det var just detta som var själva poängen. Afrika, Livingstone och Nilens källor har en närmast underordnad betydelse i Stanleys resereportage – i varje fall de som publicerades och spreds i bokform – det som utgör *nyheten* är istället Stanley själv och hans spektakulära bedrifter: bragderna. Han observerar inte händelserna utan skapar dem själv genom

de situationer han försätter sig i, äventyret skulle ju inte finnas om det inte vore för den egna insatsen. Stanley är därmed ett tidigt exempel på hur journalister uppträder som medskapare av de händelser de rapporterar om. Utrikeskorrespondenterna av Stanleys typ ”created adventure where there was none”, skriver Mathews (1955: 145).

Under 1800-talet hade upptäckts- och forskningsresor etablerats som märkvärdiga begivenheter och offentliga angelägenheter. John Barrows (1764–1848) resor längs Niger- och Kongofloderna på 1810-talet och John Franklins (1786–1848) resor till Arktis på 1820- och 40-talen är exempel bland flera. Tidningarna skrev om dessa expeditioner och ledarna för dem hyllades som hjältar som i nationens och civilisationens namn gjorde geografiska upptäckter och vetenskapliga landvinningar. Efter hand blev tidningsrapporterna allt viktigare för att marknadsföra expeditionerna och för att skaffa finansiärer. Symbiosen mellan pressen och upptäcktsresenärerna blev särskilt tydlig när tidningarna på eget initiativ började sända ut expeditioner. Stanley var en av dessa tidningsfinansierade upptäckare (Riffenburgh 1993).

Huruvida forskningsresenärernas mål var vetenskap eller hjältemod är omdiskuterat (se t.ex. Frängsmyr 1984: 167ff). För flera av dem som reste för pressens räkning tycks dock resan som äventyr och bragd ha överskuggat alla andra syften. Ett exempel utgör Nellie Blys (1864–1922) resa runt jorden 1898–90. Bly skickades ut av New York-tidningen *The World* för att i Jules Vernes romangestalt Phileas Foggs efterföljd ta sig jorden runt – med målet att resa snabbare än i romanen. Blys resa blev mycket omskriven i amerikansk press. *World* utlyste en gissningstävling om den exakta tiden för hennes återkomst i New York. Vinsten var en resa till Europa. Antalet tävlingsbidrag uppskattades till mellan en halv och en million. Bly anlände till New York den 25 januari 1890, efter 72 dagar, 6 timmar, 11 minuter och 14 sekunder (Kroeger 1994: 169ff). Resan uppmärksammades också i svenska tidningar. I *Aftonbladet* hette det att ”Miss Bly har öfverträffat sjelfva Phileas Fogg och Jules Verne’s hjelte är för alltid fördunklad” (*Aftonbladet* 26/1 1890).

Stanley och Bly bidrog till att reportern etablerades som hjälte. Den amerikanske litteratur- och kulturvetaren John G. Cawelti beskriver urtypen för den västerländska äventyrsberättelsen som historien om ”the hero – individual or group – overcoming obstacles and dangers and accomplishing some important and moral mission” (Cawelti 1976: 39). Historien ska gärna utspela sig i främmande miljöer som erbjuder fara och hinder. Cawelti nämner riddare, detektiver, krigs- och westernhjältar som exempel på karaktärer som ofta dyker upp i äventyrsberättelser (Cawelti 1976: 40).

Stanley och Bly bidrog till att detta persongalleri utvidgas med ännu en hjälte – reportern (vilken inte sällan uppträder i både riddarens och detektivens gestalt). Ett viktigt mål för deras resor var att visa på den egna dugligheten. Reporterns position var tacksam för den som ville visa sig hjältemodig eftersom spektakulära bedrifter och händelser överensstämde mycket väl med tidningarnas strävan att sälja nyheter. Reportern visste hur en bra nyhet skulle se ut och vad var då bättre än att själv skapa den, att iscensätta sig själv som nyhet. De nyheter som Bly rapporterade om – liksom Stanley före henne – var de knipor hon själv försatte sig i, missade avgångar och dåligt väder bl.a.

Från skrivbordet – och ut i världen

När 1800-talets svenska tidningsmän hyllades som hjältar var det inte som resande reportrar utan som upplysta publicister och folktribuner som talade till folket och företrädde det inför statsmakterna (Johannesson m.fl. 1987). Det är en sådan sanningssägare som Arvid Falk vill bli i August Strindbergs roman *Röda rum-*

met (1879). Samhället är enligt honom ”en vävnad av lögn” och han söker sig till pressen för att avslöja lögnen (Strindberg 1879/1989: 17). Falk får emellertid erfara att pressen är minst lika korrupt som samhället i övrigt. Av hans sanningssägarplaner blir intet – hans tidningsmannabana slutar istället på den lögnaktiga tidningen ”Äspingen” som håller till på en smutsig källarkrog (Strindberg 1879/1989: 252f). Andra svenska romaner om tidningsvärlden från 1800-talets slut följer ett liknande mönster – exempelvis Gustaf af Geijerstams *Medusas hufvud* (1895) och Yngve Svanlunds *I kannibalernas land* (1897): en ung idealist söker sig till pressen för att säga sanningen och förändra världen, men finner sig snart sitta och klippa notiser ur landsortspressen, en besvikelse som inte sällan leder till självmord.

När svenska tidningsmän avbildas kring sekelskiftet 1900 är det ofta med saxen i högsta hugg – med saxen klippte man nyheter ur andra tidningar och det var så som mycket av den egna tidningens material kom till. Denna skrivbordssyssla utgjorde en dålig förutsättning för hjältemod och äventyr. I slutet av 1800-talet skedde dock en successiv utvidgning av den journalistiska repertoaren med bl.a. intervjumetoden och det blev allt vanligare att tidningsmedarbetarna lämnade redaktionerna för att ge sig ut på fältet. Både tidningarnas upplagor och redaktioner växte under dessa år, vilket möjliggjorde ett mer uppsökande och resurskrävande arbetssätt. En av de första tidningsmän utanför publicisternas krets som uppmärksammades och hyllades som förebildlig var just en resande, eller ”flygande”, reporter – *Handelstidningens* Mauritz Rubenson (1836–1899). Rubensons specialitet var svenska järnvägsinvigningar, men han gjorde även resor till bl.a. Amerika och England (Petersson 2001: 195f). Bland journalister internt lyftes han fram som ”vårt land förste moderne reporter”, ”ständigt halvspringande på sin oafbrutna jakt på nyheter”. Liksom Stanley och Bly hade han en förmåga att forcera hinder och klara sig ur knipor. I Budapest lyckades han t.ex. ta sig in på ett utställningsområde genom att utge sig för att vara kejsare (Bratt 1912: 30ff).

Rubenson var inte den förste svenske reseskildraren, men kanske den förste resande reportern. Alla reseskildrare var inte reportrar. ”Reporter” som begrepp fick spridning först kring sekelskiftet 1900. Innan dess var man framförallt brevskrivare, som t.ex. Fredrika Bremer (1801–1865). En stor del av Bremers skildringar från England och Amerika under 1850-talet byggde på brev hon skickat hem till sin syster under resans gång. Artikelserien ”England om hösten år 1851” som publicerades i *Aftonbladet* 1852 skrevs på tidningens förfrågan sedan hon kommit hem till Sverige. (Lundgren & Ney 2000: 35) En resande reporter ska gärna iscensätta sig som reporter, det gjorde knappast Bremer. Det kan man däremot säga att Ida Bäckmann (1867–1950) gjorde. Åren kring sekelskiftet 1900 reste Bäckmann i Europa, Ryssland, Afrika och Sydamerika. Kristina Lundgren och Birgitta Ney (2000) jämför Bremer och Bäckmann och menar att ”om Bremers resor var studieresor och perspektivet i hennes texter pedagogens så var Bäckmanns resor upptäcktsfärder och perspektivet åskådarens” (Lundgren & Ney 2000: 38). Bäckmanns reportage publicerades i bl.a. *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Stockholms Dagblad* samt samlades i bokform under samlingstiteln *Farliga färder och roliga: Journalistiska ströftåg* (1906–10). Hennes resor framstår som tämligen planlösa och det är ofta oklart vad som egentligen är deras mål. En stor del av Afrikaskildringen handlar t.ex. om ångbåtsfärder *runt* Afrika, besöken i land är korta (se Bäckmann 1906, *I Afrika*). Men att hennes färder var farliga framkom inte minst i tidningarnas recensioner:

Hur lustigt klarar hon inte de mest nervslitande situationer: En hvit tjur slungar henne i luften, ett vidunder till

Suluprinsessa räcker henne sin svarta labb, en böldpest-smittads lik nedsättes för hennes fötter, en revolverkula susar öfver hennes ögonbryn vid ett nattligt råninbrott i ångbåtshytten, kort sagt, intet besparas henne och af allt förmår hon skapa humoresker (*StD* 23/12 1906).

Precis som Stanley färdas hon på ”undangömda stigar genom otrampade marker” (*GHT* 25/4 1907). Efter resan till Sydamerika 1909 lyfts hon fram som ”specialist på revolutioner” – hon hade bl.a. bevittnat en statskupp i Paraguay och våldsamma gatustrider i Rio de Janeiro. Också nu framhävs strapatserna och de oväntade mötena: ”Ty när fröken Bäckmann är ute och reser, lagar hon så att hon råkar ut för ovanliga saker, skallerormar, påfvar, vildar, revolutioner och andra dylika trefligheter” (*StD* 7/9 1909).

En annan svensk kvinna som arbetade i samma genre var Tora Garm (1890–1973). I februari 1918 skickas hon av *Dagens Nyheter* till revolutionens Petrograd, med ”heta förhoppningar att få uppleva åtminstone några tryckvärda sensationer” (Garm 1918: 7). Reportagen trycktes i *DN* och senare samma år i boken *I bolsjevismens Petrograd*. Redan i Torneå inträffar resans första dödsfall, när en ryss tar livet av en finne ute på isen: ”Så började min utlandsresa med blodspår, och i sådana fick jag trampa mest under hela färden” (Garm 1918: 7). Petrograd visar sig vara ett enda kaos. Ingenting fungerar i ”Lenins och Trotskijs idealstad”, invånarna svälter, strejkar, stjäl och skjuts ihjäl och det enda myndigheterna gör är att sända ut ständigt nya dekret och upprop som inte tycks ha någon verkan. Garm tar sig runt i staden, träffar Lenin, går på bal och besöker ett sjukhus. Genom reportern får läsaren känna av smutsen och misären, smaka på brödet bakat med halm, bli bestulen på sin pälskrage och höra kulsprutornas smatter. Reportern är den som visar på avvikelsen i det främmande landet genom att framträda som representant för det hemvanda normaltillstånd som läsaren tänks befinna sig i. Samtidigt framstår den resande reportern som en i högsta grad avvikande figur – den som har modet att lämna tryggheten för att ge sig in i det okända främmande. Reportagen från Petrograd berättar om ett samhälle i upplösning, men också om hur en reporter framträder. Garm är en äventyrare i storstadsdjungeln som utsätter sig för faror och klarar sig ur knipor. Under 1910-talet hade liknande reporterideal fått spridning i bl.a. Elin Wägners *Pennskaftet* (1910) och i Julius Regis deckarromaner om reporterdetektiven Maurice Wallion. På 1910-talet var reporterhjälten en etablerad figur. På 1920-talet fick Sverige resande reportrar som kunde mäta sig med Stanley och Bly.

De flygande

En sådan hjälte var den namnlöse huvudpersonen i Knut Stubbendorffs (1893–1965) roman *Den flygande* (1928a). Han gör det till en dygd att i alla lägen leva upp till och överträffa alla krav och förväntningar. Romanen inleds följaktligen med att den flygande får ett omöjligt uppdrag – intressant nog med en formulering mycket lik den som Stanley använde efter att ha blivit kontaktad av Bennet 1869: ”just som jag kommit in i mitt arbetsrum, är jag upphunnen av en av vaktmästarpojkarna. Han räcker mig ett papper. En av TT:s telegramlappar. I den breda kanten på det hektograferade papperet Axelssons stil: *Gör det omöjliga*.” Redaktör Axelsson ber honom att kasta sig i ett flygplan för att hinna rapportera från den stora skogsbranden i Norrland innan tidningen hinner gå i tryck (Stubbendorff 1928a: 7). Och den flygande lyckas, han hinner fram och får iväg sin artikel: ”Vilken njutning att kugga Axelsson. I morgon ska vi ha en artikel, som höjer upplagan med femtusen. Det behövs, så som annonserna går ner. Och jag gör det!” (Stubbendorff 1928a: 10). Stubbendorffs gestalt visar att ”för en reporter är ingenting omöjligt” (Stubbendorff 1928a: 14). Han kan skriva om vad som helst, när som helst, med vilken vinkel som helst. Att

göra som man förväntas är att vara skicklig och framgångsrik och kan till och med leda till att den enskilde reportern får makt över sina överordnade: ”Ty i denna situation är jag starkast”, resonerar den flygande när nattchefen bönfaller honom att ta på sig extrauppgifter (Stubbendorff 1928a: 27).

För den som studerar resande reportrar är författaren Knut Stubbendorff minst lika intressant som den flygande journalist han gestaltat i romanform. Stubbendorff var nämligen själv en flygande journalist. Och man kan fråga sig om huvudpersonen i *Den flygande* är en gestaltning av Stubbendorff själv, eller om det istället är Stubbendorff själv som gestaltar sin romankaraktär.

Idag är det få som vet vem Knut Stubbendorff var. För sin samtid tycks han emellertid ha varit välkänd – inte minst för sina reporterbragder och sina scoop. År 1928, samma år som *Den flygande* kom ut, får han en intervju med den svårtillgänglige italienaren överste Umberto Nobile som kraschat med sin luftballong Italia på isen efter en färd över Nordpolen. År 1930 skickas han av *DN* och *Vecko-Journalen* till S.A. Andrées nyligen funna läger på Vitön och hittar här flera lämningar som tidigare förbisetts. Båda dessa scoop får stort utrymme i tidningarna och även Stubbendorff själv uppmärksammas. I samband med den senare händelsen hamnar han på både *DN*:s och *Vecko-Journalens* förstasida. I *DN:s* förstasidesartikel ”JOURNALISTEN som gjorde Vitö-fynden” heter det att han som journalist har fattat expeditionens

> uppgift och ansvar, med full insikt om vad räddningsarbetet krävt av såväl raskhet som noggranhet, försiktighet och omsorg, och hans rapporter, utarbetade ombord på en rullande ishavsskuta, ha till fyllest ådagalagt den förmåga att snabbt uppfatta och meddela en saks väsentligheter som bör vara den skicklige och omdömesgille tidningsmannens (*DN* 16/9 1930).

Stubbendorff tycks ha flera likheter med hjälten i *Den flygande*. Detta blir särskilt tydligt i den skildring i bokform av sökandet efter ballongfararen Nobile, *Ishavsreportaget*, också den från 1928. Stubbendorff inleder berättelsen med att han får ett omöjligt uppdrag, precis som i sin roman:

> En eftermiddag i somras kom jag hem från tidningen. Jag fick höra, att man just telefonerat efter mig därifrån. Jag ringde i min tur. Man frågade mig, om jag kunde fara till Spetsbergen.
> -När då?
> -Åh, helst i kväll.
> (Stubbendorff 1928b: 9)

Liksom i romanen är det strapatserna, sökandet, äventyret som journalisten får erfara som är det centrala i skildringen, inte Nobiles misslyckade ballongfärd eller undsättningen av de nödställda. *Ishavsreportaget* är ett reportage om hur ett reportage blir till och hur journalisten blir hjälte. När den italienska luftballongen kraschlandade på isen skickade flera länder ut fartyg för att försöka rädda besättningen. Också Sverige deltog med en båt och det var denna som Stubbendorff följde med. Det råder emellertid ingen tvekan om vems uppdrag som är det viktigaste:

> *De* [den svenska expeditionen] äro utsända av svenska staten för att uträtta någonting. Till gagn för det svenska namnet. [---] *Jag* är utsänd av en mångdubbelt större makt än den svenska staten, *min* herre i denna alldeles särskilda situation är hela den civiliserade värld, som är intresserad av dramat uppe på 80:de breddgraden, och hur dess upplösning blir. Jag ser i detta uppdrag, som gynnats av gyllene, lyckliga omständigheter, min egen chans! (Stubbendorff 1928b: 76).

De olika ländernas räddningsfartyg tävlar om att få rädda de nödställda. På samma sätt tävlar journalisterna om att komma först och att få en intervju med överste Nobile: ”om det kan kallas sport att sätta in hela sin förmåga på ett resultat, som man inte anar, då är journalistik i dess elementära form – reportaget – en stor sport!” (Stubbendorff 1928b: 58). Vem var

det då som vann? När *Stockholms-Tidningen* 1929 i en artikel beskriver moderna journalistbragder lyfter de fram just Stubbendorffs insatser under Italiakatastrofen året innan:

> Då kappades all världens tidningar att skicka sina reporters dit upp. Det lyckades blott för en och det var Stockholms-Tidningen. Tack vare vår medarbetare, Knut Stubbendorffs, oförvägenhet och en god portion tur kunde Stockholms-Tidningen ensam bland tidningar furnera en hel värld med nyheter från Ishavet (*Stockholms-Tidningen* 30/11 1929).

Både romangestalten i *Den flygande* och Stubbendorffs egna äventyr kan ses som iscensättningar av rollen som hjältereporter. En sådan reporter ska vara beredd på att när som helst ge sig ut på resa. Resan ska helst gå utanför allfarvägarna, genom främmande och hotande landskap med ständiga hinder och faror. Med hjälp av sin list och benhårda beslutsamhet ska reportern ta sig ur kniporna och fram till målet. Målet för reportern är att hitta nyheter, att lyckas med nyhetsjakten är att visa sig duglig. Men att göra sig ett namn som hjältereporter handlar inte bara om att hitta nyheter. En bra nyhet ska vara svår att hitta och svårighetsgraden utgör därför ett mått på reporterns förmåga. I det här fallet är en promenadseger ingen seger alls. Ett sätt att göra nyheten och sig själv större är därför att framställa sökandet efter den som förknippat med stora svårigheter. Detta visar sig i många reportage där jakten i sig är minst lika viktig som ämnet för själva nyheten. Precis som Stanleys *Huru jag fann Livingstone* handlar mer om *jaget* än om Livingstone, handlar Stubbendorffs *Ishavsreportage* i första hand om Stubbendorffs besvärliga resa och mindre om den misslyckade ballongfararen. Det är inte bara fyndet som hamnar på tidningens förstasida utan även reportern som gjort det.

Relationen med de fiktiva kollegorna

När den resande hjältereportern etablerats som figur dyker den upp i flera olika sammanhang. I reportage naturligtvis. Skönlitterära exempel har redan nämnts. Film är ett annat medium som utnyttjat och utvecklat den, t.ex. Alfred Hitchcock i *Foreign Correspondent* (1940). I svensk film syntes hjältereportrar redan på 1910- och 20-talen, bl.a. i Gustaf Edgrens *Hon, Han och Andersson* (1926) om två konkurrerande journalisters försök att komma över finansgeniet Sven Rinkows senaste planer. Filmerna är exempel på hur reporterfiguren har tagits över och brukats av aktörer utanför tidningsvärlden och att reportrarna inte har någon fullständig kontroll över hur de själva porträtteras. Samtidigt kan de inte undgå att påverkas av dem eftersom representationerna bidrar till att forma allmänhetens bild av yrket, och vad de kan förvänta sig av en framstående reporter. Det finns också exempel på att journalister själva låter sig inspireras av sina kollegor i romaner eller på film. Wägners roman *Pennskaftet* bidrog till en ”pennskaftsfeber” som gjorde att journalist blev ett yrke på modet bland unga kvinnor: ”De hade läst Pennskaftet och trodde att varje dag på en tidning var ett underbart äventyr och att man ständigt råkade intressanta människor” (Rydelius 1952: 248). Bang, journalisten Barbro Alving (1909–1987), vittnar om något liknande när hon beskriver sin egen väg till yrket:

> Jag ville alltså bli flygande reporter.
>
> Mina drömmar var vaga och extravaganta och rymde förståndigt nog aldrig någonting bestämt om arbete: jag ville bli skickad hit och dit där världshändelser exploderade, se denna världens store i närbild, bli en bekant reporterfigur i gammal trenchcoat med slängande skärpändar. En sådan hade jag redan. Det hade journalister i amerikanska filmer (Alving 1979: 27).

Bang lyckades mycket bra med sin föresats att bli flygande reporter. Hennes journalistbragder har ofta resan som ett viktigt inslag. Ett exempel är hennes reportage i *DN* från inbördeskrigets Spanien i december 1936, som till stor del handlar om strapatsrika resor mellan

städer och fronter. Dessa reportage och hennes rapporter från Berlin-OS samma år väckte stort intresse och innebar Alvings ”journalistiska genombrott” (Yrlid 2001: 86). När hon långt senare sammanfattar sin journalistiska gärning i memoarform är det just livsfarorna och strapatserna hon framhäver – journalistik i Alvings version *är* livsfara, men oerhört spännande: ”Journalistik är en sak, livhanken en annan” (Alving 1979: 117).

Kapuscinski igen

Som resande reporter ingår man i en tradition som vare sig man vill det eller inte knyter en samman med tidigare generationers reportrar. Den som vill iscensätta sig som resande hjältereporter kan mobilisera de föreställningar om hjälterollen som traditionen och förväntningarna erbjuder, men reportern kan också bli utrustad med hjältegloria av andra. Den resande reporter som vill lyckas måste naturligtvis ha något att berätta, vara insatt i sitt ämne, skriva väl och intressant osv. Men inte bara det. I porträttartiklar och recensioner intygas att Ryszard Kapuscinski uppfyller alla ovan nämnda kriterier. Men det nämns också att han ”känt av men tvingats besegra den vites rädsla ’för moskiter, amöbor, skorpioner, ormar, allt som rör sig’” och att han ”väntat döden långt ute i öknen” (*Aftonbladet* 3/3 2000). Att han ”varit vid tolv krigsfronter och hotats med avrättning fyra gånger” (*Journalisten* nr 8 2006). Kanske är det just detta som gör honom till ”myt och mästare”? Stanley och Kapuscinski är mycket olika men har också mycket gemensamt. Deras berättelser ingår i och formar det kulturella ramverk som omger och definierar hjältereportern. Litteraturens hjältar och verklighetens får här ofta låna egenskaper av varandra.

Johan Jarlbrink, FM
Tema Kommunikation, Linköpings universitet

Noter

1 Jag vill tacka Kristoffer Holt och Patrik Lundell, tema Kommunikation, Linköpings universitet, för värdefulla kommentarer på tidigare versioner av denna artikel.

Referenser

Alving, Barbro (1963) 1979: *Det kom aldrig i tidningen*. Stockholm: Bonniers.

Bratt, John 1912: Den ’flygande’. I: Gustaf Berg: *Journalisternas bok.* Stockholm.

Bäckmann, Ida 1906: *Farliga färder och roliga: Journalistiska ströftåg*. Stockholm: Norstedts.

Cawelti, John J. 1976: *Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Chalaby, Jean K. 1996: Journalism as an Anglo-American Invention: A Comparison of the Development of French and Anglo-American Journalism, 1830s–1920s. *European Journal of Communications*, vol. 11:3 1996, s. 303-326.

Driver, Felix 1991: Henry Morton Stanley and His Critics: Geography, Exploration and Empire. *Past and Present*, nr 133 nov. 1991, s. 134-166.

Frängsmyr, Tore 1984: *Vetenskapsmannen som hjälte. Aspekter på vetenskapshistorien*. Stockholm: Norstedts.

Garm, Tora 1918: *I bolsjevismens Petrograd*. Stockholm: Aktiebolaget Ljus.

Hannerz, Ulf 2004: *Foreign News: Exploring the World of Foreign Correspondents*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Johannesson, Eric, Kurt Johannesson, Björn Meidal & Jan Stenkvist, 1987: *Heroer på offentlighetens scen: Politiker och publicister i Sverige 1809–1914*. Stockholm: Tiden.

Kroeger, Brooke 1994: *Nellie Bly. Daredevil, reporter, feminist*. New York. Times Books.

Lundell, Patrik 2005: Pressproppaganda. Om ett försummat forskningsfält. *Presshistorisk årsbok 2005*.

Lundgren, Kristina & Birgitta Ney 2000: *Tidningskvinnor 1690–1960*. Lund: Studentlitteratur.

Mathews, Joseph J. 1955: Heralds of the Imperalistic Wars. *Military Affairs*, vol. 19:3 1955, s. 145-155.

Melberg, Arne 2005: *Resa och skriva: En guide till den moderna reselitteraturen*. Göteborg: Daidalos.

Petersson, Birgit 2001: Tidningar som industri och

parti (1880–1897). I: Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.): *Den svenska pressens historia II: Åren då allting hände (1830–1897)*. Stockholm: Ekerlids förlag.

Riffenburgh, Beau 1993: *The Myth of the Explorer: The Press, Sensationalism, and Geographical Discovery*. London & New York: Belhaven.

Rydelius, Ellen 1952: Från C-notiser till diplomatintervjuer i 'ministerhandskarna'. I: Ivar Ljungquist (red.): *Bakom spalterna: Ur Dagens Nyheters historia. Del I. 1889–1921*. Stockholm: Bonniers.

Stanley, Henry M. 1873: *Huru jag fann Livingstone. Resor äfventyr och upptäckter i Centralafrika*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Strindberg, August (1879) 1989: *Röda rummet*. Stockholm: Norstedts.

Stubbendorff, Knut 1928a: *Den flygande. Ett porträtt av en ung medelmåtta*. Stockholm: Bonniers.

Stubbendorff, Knut 1928b: *Ishavsreportaget*. Uppsala: Geber.

Widmalm, Sven 2001: *Det öppna laboratoriet. Uppsalafysiken och dess nätverk 1853–1910*. Stockholm: Atlantis.

Widmalm, Sven 2004: Trollkarlen från Uppsala: bilder av The Svedberg. I: Anders Ekström (red.): *Den mediala vetenskapen* Nora: Nya Doxa.

Yrlid, Rolf 2001: Med Bang i inbördeskrigets Spanien. I: Marcos Cantera Carlomagno (red.): *När Alving blev Bang*. Lund: Historiska Media.

SUMMARY

The Heroic Reporter – The Destination of the Travelling Reporter

News reporters have been frequent travellers during the latest hundred and fifty years. The aim of this article is to analyse how some wellknown American and Swedish reporters have constructed and represented their identity as travelling reporters in their own writings and how they have been represented by others. The reporters discussed are Henry Stanley, Nellie Bly, Mauritz Rubenson, Ida Bäckmann, Tora Garm, Knut Stubbendorff, and Barbro Alving. These reporters often represented themselves as heroic adventurers; much like explorers, knights and detectives. The reporter stories are seen as parts of the construction of a specific reporter-identity. The formation of the reporter identity can be seen as a dialectic process where representations of the reporter and fictional characters tend to influence and run into each other. One interesting example is the Swedish author and journalist Knut Stubbendorff's novel *Den flygande* (1928), about a news reporter in Stockholm; and the autobiographical *Ishavsreportaget* (1928) about his own adventures as a reporter. The journalistic character in these books, fictional or real, are described and presented in much the same way, as a hero on an endless news hunt with only one direction – to get the big scoop.

My point here is that these narratives and representations must be analysed seriously, instead of being rejected as fake images that don't tell us anything about the real life of working reporters. The stories of the heroic reporters show that the biggest news that these reporters deliver is often the news about their own adventures. Drawing from studies in public science the self-representations of the reporters can be seen as an important part of what makes media reports legitimate and trustworthy.